

EMLÉKVÁR (IV.)

VÁLTOZÁSOK A CSATÁRY-HÁZBAN

A Csatáry-házban sem állt mozdulatlanul az élet. A halódó kocsmát végleg becsukták, mert a szegedi asszony megunta a Jani bácsi melletti tengődést és egy napon csapot-papot hagyva visszaköltözött Magyarországra, fiával, a szeplős Jencivel együtt. A szent lelkű házi-asszonynak végre egész megnyugodhatott a lelkiismerete, mert a kocsmá helyiségeit lakásként adták ki egy tengerparton dolgozó pincér feleségének.

Különben is eljött a május elseje, a felmondások és költözködések napja, az utcákon mindenfelé bútorokkal megrakott stráfkocsik döcögtek, mintha az egész város elindult volna valamerre. Apám műhelyt nyitott a Magyar utca dereka táján, a malom szomszédságában, és időnként segítséget vett maga mellé. De csak néhány hétre, vagy hónapra, mert azért állandó munkája nem volt. Szidta a városban megnyílt Bata üzletet, amelyik garasokért árulja a szerinte rossz cipőt, mert neki az anyag többbe kerül, mint ott a kész cipő. Azért az árból nem engedett semmit. Ha valaki alkudni merészelt, kereken megmondta, hogy akkor menjen oda, ahol olcsóbban megcsinálják. Inkább vállalta a féltalpakat meg a borításokat, de abba aztán beleadott mindent. Ha ő kezébe vett egy cipőt, az újjászületve került vissza tulajdonosához. Nem sajnálta a bokszot sem, amelyet saját maga gyártott türelemmel. Erre a tudományára külön büszke volt.

Ha szabad voltam, vagyis megtanultam a leckét, leültem melléje és felolvastam neki az újságból. Így egyúttal gyakoroltam a magyar olvasást és tanulgattam a helyesírást, mert az iskolában erre nem adódott alkalom.

Most már a műhelyben is találkozhatott asztaltársaival. A magas lókupec, ha nem volt a környéken vásár, bent ült vastag gumós botjával és politizált. Az öreg Turbik már nemigen bírta a létrázást, különben is ott lakott a műhely hosszú udvarának legmélyén, így hát mindennapos vendég lett. Kevés beszédű ember lévén, sokat hallgatott és elmaradhatatlan koppcilinderjével a fején inkább az utcára nyíló kis ablakon keresztül bámult a semmibe.

Ambrus bátyám után nem sokkal nővérem is kimaradt az iskolából, és mivel neki meg volt a négy polgárijaja, sőt a Kakas iskola mellett működő kereskedelmi iskolából is elvégzett két osztályt, irodai állást kapott egy nagykereskedőnél. Aztán nemsokára Béci is elhagyta a polgárit és inasnak adta apám. Mivel ezáltal enyhült a szegénység, a család elhatározta, hogy az udvar másik sarkában kiüresedett két-

szobás, padlós lakásba költözik. Ugyanabba, amelyben a hercegnő egykor a férjével meg az öreg tábornokkal lakott. A kőkockás előszobából öt-hat falépcső vezetett föl a két keskeny, hosszúkas szobába, melynek ablakai a vakközre nyíltak. Az ablakon meg az ajtókon még ott voltak a szögek nyomai, amelyekkel a hercegnő családja posztódarabokat erősített föl minden nyílásra, hogy védekezzen a téli hideg ellen. Elődünk leszedte a posztósávokat, de a lyukakat már nekünk kellett begittelnünk. Ez nem volt nagy baj, hiszen úgylis festeni kellett a lakást. Hanem ahogy nagy örömmel elhagytuk a régi alacsony, gerendás szobákat, és nagy garral áthurcoltunk ebbe a jobbnak vélt lakásba, igen kellemetlen meglepetésben részesültünk. Mert pár nap múlva ismeretlen rejtekhelyeikről előbújtak a súrolás és meszelés elől megbújt férgek és megkeserítették az éjszakáinkat. Jó anyám sok álmatlan órát töltött el a fürge bestiák elleni harcban, azután meg havonta legalább egyszer petróleumos hadjáratot folytatott ellenük, igen sovány eredménnyel. Sokáig tartott, míg nyugodtan tölthetjük az éjszakákat, de a brunolinos bútor petróleumszagú lett és tönkrement.

Az új lakásban egyébként villanyvilágítás volt, így végleg búcsút mondtunk a régi cilinderes lámpáknak, melyek misztikus fénye néha elővillan az emlékezés messzeségéből. Ez majdnem egyidejűleg történt az utcai gázlámpák megszűnésével, mert a Magyar utca környékén is a gázharisnyák helyét villanykörték foglalták el az utcasarkokon.

A mi régi lakásunkba háromtagú család, a Ferlingék költöztek. Az asszony kicsi, köpcös, örökké zsörtölődő, de jószívű asszonyság volt, aki minden kóbor kutyát és macskát megetetett, pedig csak a szegénységből jutott ki nekik bőségesen. Mert a férje, a jámbor természetű, őszinte, mindenkivel megbékélő és mindenkinek előre köszönő bácsi keltegető ember volt a vasútállomáson. Még uniformis sem járt neki, csak egy rossz munkaruha, mert mellékesen a vagonokat is tisztogatta, kenegette. Kicsit dadogott, ezért szívesebben mosolygott az emberekre és keveset beszélt. Az ő fiuk volt az Acsa, akinek a főlabdaszedő nem akarta kifizetni a járandóságát és így már ismeretségben voltam a nálam egy-két évvel idősebb, nyurga, félénk, már inaskodó gyerekekkel.

Eközben a Drucker Klára férjhez ment, az albérlőket menesztették, majd nemsokára ők is a város másik oldalára költöztek. Velük ment persze Lázi is, aki már régen nagy legény volt, és akit nagyon sajnáltam, hogy elment. És velük ment egy fiatal és nagyon szép szolgálólány is, aki a házimunkában segédkezett az öreg Druckernak, mert Klára éjjel-nappal kalapokat csinált. A szolgálólányt azért sajnáltam, mert szép volt és nagyon kedveltem. Sokat tudott mesélni, és egyszer mese közben elkapott és megcsókolt. Én ugyan nem tudtam, miért tette, nem is éreztem semmit, de azért örültem neki, mert ez kettőnk titka volt. Tudniillik szépen megkért, hogy ne mondjam meg senkinek. Nem is mondtam el egészen a mai napig.

És persze Drucker Klárát sem csak azért kedveltem, mert nővérem barátnője volt és nagyon sokat babáztak még nagylánykorukban is. Ellenben ha összejött náluk a társaság, akkor engem is behívtak és — ahogy ők mondták — produkálnom kellett magam. Az pedig

abból állt, hogy először is a tanáraitam utánoztam. Különösen a szerbül furcsán beszélő cvikkeres földrajztanárom tetszett nekik. Utána megindították a gramofont és engemet is befogtak, hogy táncoljak velük a zene ritmusára. Igazán jól éreztem magam a felnőtt lányok és fiúk társaságában, de Druckerék távozásával ez a társaság megszűnt. Helyükbe egy messziről jött család költözött, de ezeknek nem volt érzékük sem a humorhoz, sem a tánchoz, csak nehéz, égetett zsírtól bűzlő ételeket készítettek naphosszat.

Ezeket a szagokat néhanapján visszafújja a múltból valamilyen ismeretlen fuvallat, és a Csatáry-ház udvarának képe azonnal felvillan szemem előtt. Annál is inkább, mert ezek a napok egy rövid ideig tartó gondtalan élet emlékét idézik. Abban az időben tettük ki vasárnaponként asztalunkat a köves udvarra, lakásunk és a kút közé. A kútban egy nagy görögdinnye hűlt, az asztalra cseresznyemintás abroszt terített anyám, meleg leves párolgott egy mély tálban és mi mindannyian ünneplőbe öltözve és frissen vasalt ingben ültük körül az asztalt. Apám előtt egy üveg bor állt, ebből csak neki dukált, és csak az ő engedelmével ihatott valamelyik idősebb fiú. De nem hiányzott senki, nem vártunk senkire, mert az asztalnál apám nem tűrte a késést. Valahol a rádió szólt, és mi jól éreztük magunkat... talán boldogok is voltunk... És ez a kép nem tűnt el gyorsan, mint az álom, mely húsz év múlva jelentkezett, amikor már csak én voltam és ők mégis csak rám, csak énrám vártak a terített asztalnál.

Igen, ez a kép, a kései álomképekben felidézett jelenet azért is él bennem oly tisztán, mintha tegnap éltem volna át. És néha zavarban vagyok, mert úgy összefolytak, hogy már nem tudom, melyik is volt a valódi, az igazi, és melyik az álom.

És a másik ház? Ott csak egy napszámoscsalád költözött ki a a bal oldali fronton lévő szobakonyhás, földes lakásból és helyébe egy kis termetű asszony költözött Bandi nevű nagy fiával, akit kiserdei játékaim során ismertem meg. Amikor egy alkalommal bámultam a házigazdát, aki az udvaron pingált egy szentképet, elmondta, hogy az új lakó fia nem mindennapos gyerek. Mert míg a többi hozzá hasonló suhanc lányok után szaladgál, az minden szabad idejét rajzolással tölti. Egyszer be is mentem az udvarra és láttam, hogy a fiú az öreg eperfa alatt ül egy sámlin és mindenféle figurákat rajzol. Később meg is mutatta kész munkáit és én úgy véltem, hogy a lovagló cowboyokat jobban megrajzolja, mint házigazdám a szenteket. Erre én is nagyon nekibátorodtam, egyre-másra készítettem a rajzokat, mert a következő tanévben már nem a szigorú, karvalyképű Rajković, hanem egy új tanár, a széles vállú és nagyon zömök Beraković tanította. Ez a tanár nem tűrte az ábrák meg vonalak rajzolását, a másolást meg egyenesen tiltotta. Kizárólag azt rajzoltatta, amit az osztályban láttunk, vagy amire emlékeztünk. Az ő óráin mindig egy diák állt ki a tábla mellé modellnek, de engem néha a katedrához engedett, hogy az egész osztályt rajzoljam és fessem. Annyira nekibátorodtam, hogy egyszer őt magát kértem meg, álljon modellt. Meg is tette, mégpedig nagyon szívesen.

Két éven át kedveltette velem a rajzolás és a festészet művészetét, két éven át részesültem kivételes bánásmódban. A zömök tanár egyenrangú emberként beszélt hozzám — hozzám a rövid nadrágos,

kis termetű kopott ruhájú gyerekekhez. Neki köszönhetem mindazt a gazdagságot, amit a művészet művelése és szeretete jelentett életemben. Berakovič tanárom eltűnt városunk utcáiról, nem sokkal azután, hogy hűtlen lettem az iskolapadhoz. És hiába mesélték róla, hogyan látták később nagyvárosaink aszfaltján kopottan, megöszülve és magára hagyatva, miként menekült az alkohol mámorába életének csalódásaiból, számomra most is a katedra mellett áll nekem modellt, haja fekete, nadrágja szépen vasalt és nyugodtan, biztató tekintettel figyeli munkámat.

A gimnázium hámló épületének ablakai mögött most is elsuhan árnya, ha az utca másik oldalán állva bámulok befelé a magam nyomát és a múltat kutatva.

A másik ház régi figurája, a Krisztó néni Pistája közben fölszabadult borbélylegény lett, de azért leereszkedett hozzánk, apróságokhoz is, hogy elmesélje a nőkkel kapcsolatos minden tudományát. Hogy volt-e igazi tapasztalata is, azt nem tudom, de tény, a mesedélutánokon mindent nagyon élethűen igyekezett leírni.

A Ferlingék beköltözésük után néhány hónappal egy távoli rokonukat befogadták albérlőnek. A rokon elég fiatal ember volt, mégis alaposan megöszült, amit sehogyan sem értettem. Mint ahogyan az egész ház sem tudta, hogy miből él Árpád, ha délelőtt tízkor kel és — amint azt apám mondta — egész nap a hasát sütteti a napon, vagy újságot olvas. Később hallottam, hogy hajnaltájt jár haza, és hogy az éjszakákat kártyázással tölti. Nagy szerencséje ugyan nem lehetett, mert az ingjei mind kirojtosodtak, és hol a szegény Ferling bácsitól, hol meg a szomszédoktól kért kölcsön kisebb összegeket. Meg úgy mondták, hogy nem is reggelizett mindennap és hogy a hosszú alvással átsegítette magát ezen a bajon.

Családunkban úgy látszott, hogy minden rendeződik. A nővérem tánciskolába járt és udvarlói voltak, Ambrust a mi nagykapunkban várták a lányok, hogy sétára vagy házimulatságra csalják. Béci szép szál fiú lett, és betegségéből csupán szemének gyöngesége maradt meg, amit szemüveggel pótol. Én vasárnap reggelenként felmentem a magas padlásra vezető lépcső tetejére és onnan kémleltem az eget. Aztán a rádióból megtanult szavakkal lekiabáltam az egész háznak az időjárásjelentést. Ez nagyon fontos föladat volt, mert mindenki Palicsra készült, hogy a tó hullámaiban vagy a homokos strandon pihenje ki a hét fáradalmait. Már a villamosra is kaptam pénzt, és hazafelé nem kellett gyalognom. Természetesen az ingyenesben vetkőztem, akár csak két bátyám, de ha a szüleim is kimentek Palicsra, akkor jobban jártam. Oda—vissza villamosoztam és az igazi strand homokjában sütkéreztem. Ilyenkor ott volt az egész rokonság. Az asszonyok a kosztot készítgették és pletykáztak, a férfiak meg természetesen kártyáztak a vendéglő valamelyik asztalán, a vízbe be sem mentek, és valószínűleg csak a felsőrészes fürdőruha emlékeztette őket arra, hogy a tó partján vannak.

A felsőrészes fürdőruha egyébként minden férfira kötelező volt. Egy bátor férfiú forradalmat kísérelt meg ezen a téren, de pórul járt. Az ingyenes partján mászott kifelé a sekély vízből, amikor a partról egy

testes néni felkiáltott: „Nézzék, emberek! Az a gazember meztelenül járkal a vízben!” Nagy riadalom és csődület támadt, a meztelen ember, aki térdig érő fekete klottnadrágot viselt, először tréfának vette a dolgot, de amikor néhány erkölcsös férfiú fölemelt ököllel rohant feléje, hogy megtorolja merészségét, gyorsan a vízbe vetette magát és csak úszótudományának köszönhetette, hogy megúszta verés nélkül.

Szóval minden úgy ment, hogy az már nem is tarthatott sokáig. Nem élvezhettem tartósan a gondtalanság örömeit. A ború éppen olyan hirtelen jött, mint a zöld Palics vize fölött a vihar. Észre sem vette az ember és már a szeme közé csapott.

Akkoriban kezdett elmaradni a régi, visszatérő álom. Mind ritkábban tűntek fel a hatalmas, ragadozó madarakra hasonlító fekete repülőgépek a beborult égbolton. Helyettük kínos álom jelentkezett, melyben mindig beszorultam valahova. Néha egy nagy fakereskedés magasra rakott deszkarakásai közötti résbe szorultam és hiába rimáncodtam segítségért, moccanni sem bírtam. Máskor meg sötét pékkemencébe, vagy mély és keskeny üregbe másztam és sehogyan sem tudtam kiszabadulni. Hosszú vergődés után az ébredés mentett ki szorongatott helyzetemből.

ELBORUL

Az évek és a hónapok sorrendje néha kissé összekuszálódik. Lehet, hogy egyik-másik eseményt előrevittem a másik rovására. Tulajdonképpen arról van szó, hogy az élmény ereje, az emlék hőfoka határozza meg előretörését, vagy lemaradását. De fontos a rend egy gyermekélet emlékerdejében, melybe a napsugár csak nagy ritkán hatol be, hogy tisztára mossa a fák koronáját, zöldellő vagy sárgáló leveleivel? Kell-e a nagy rend ott, ahol az elképzelt, néha talán csak megkívánt események és az álmok belevesznek a megtörténtek rengetegébe? Be kell vallanom, sohasem vagyok biztos benne, hogy az, amit papírra vetek, igaz eset, valóban átélt élmény.

Annyi azonban bizonyos, hogy a most következő eseményeket megelőző tél rettenetesen súlyos volt. Hogy miért éppen arra a télre emlékezem oly határozottan, annak természetesen oka van. Anyám megbetegedett és ezúttal, szokásától eltérően, nem bírt lábon maradni, ágnak dőlt. Nagyon megijedtem, mert nem voltam hozzászokva az ilyesmihez. Ha anyám ágnak esik, akkor már komoly baj van. Hogy mi volt a baj, azt már nem tudom, de jött az orvos, a kisiparosok elegáns doktor Feketéje, és receptet írt. Rám hárult a feladat, hogy megvegyem az orvosságot. Ezért kellett bemennem egy kora délután a beltéri patikába.

A fák dermedten álltak a fehér zuzmaravirágok ölelésében. Az orrom alatt egykettőre jégkristályok képződtek és nehezen lélegezve, behúzott nyakkal mentem a Magyar utcán végig, a Széchenyi téren keresztül a Rudics utca felé. Az egyik fáról a lábam elé esett egy veréb. Fölemeltem és tenyeremben melengtettem. De hiába, a kis madár kinyújtotta a lábát és nem mozdult. Amikor kijöttem a patikából,

még két madár hullott le a galagonyafáról. A kis parkban nagy, fekete varjak sétáltak gémberegett tagokkal élelmet keresve. Megdörzsöltem a fületem, néhányat táncoltam a megtisztított aszfalton, aztán eszembe jutott az anyám, és futásnak eredtem. Hazáig meg sem álltam, és a tükörbe nézve láttam, hogy a szemem környéke fehér kristályoktól csillogott, orrom és fülem pedig megkékült. De azon a télen azért nem történt semmi különös.

Apámat későbben érte a szélütés. Az Erdő utcába szállított egy szabómesternek, az leültette és egy pohár borral kínálta. A bor azonban a pohárban maradt, mert apám mielőtt hozzányúlhatott volna, lefordult a székről. Engem találtak meg elsőnek, mert az utcán játszottam, én láttam meg őt először az idegen ház egyik heverőjén. Szoddulni nem tudott, nyelve elakadt. Gyorsan hazavittük és orvost hívtunk a szomszédból, mert a Copf-házba, az árnyékvilágra távozott öreg házaspár helyébe egy idősebb orvos költözött. Apám életben maradt, de hetekig nyomta az ágyat, míg megszólalt és lábra állhatott. De csak módjával, mert menni és dolgozni még jó ideig nem bírt. Gyógyításában nekem is megvolt a szerepem. Mert valahonnan egy elemre működő szerkezetet kaptunk, melynek áramát egy fogóval ellátott rézhengerbe vezették a drótok. Ezzel a hengerrel dörzsöltem nagyon szívesen apám béna lábát és jobb kezét. Apám szomorú volt, és ahogy csak nyelve engedte, nagyokat káromkodott tehetetlensége miatt. Hiányzott neki a munka, a pipa meg a kocma. És egyre hajtogatta, hogy fölköti magát, ha nem lesz képes dolgozni. Mi meg szépen vigasztaltuk, hogy az nem lesz baj, mert a gyerekek, rajtam kívül, már mindannyian keresnek. Ez viszont olaj volt a tűzre. Mert — mondta — ő nem akar eltartott ember lenni. És a rokonok figyelmessége is dühítette. Betegnek való finom és könnyű ételeket hoztak neki, hogy segítsenek rajtunk, de nekünk kellett mindent elfogyasztanunk, mert az első napok után, amikor kissé magához tért, csak anyám főztjét akarta lenyelni.

A műhelyt be kellett volna csukni, de nem csuktuk be. Mert időközben Ambrus bátyám munka nélkül maradt. És miután ő volt az egyedüli a családban, akit a cipésszakma érdekelt, meg is tanult már gyerekkorában talpalni, sarkalni és foltozni. Így az elvállalt munkákat ő fejezte be a kuncsaftok teljes megelégedésére. Persze, új munkákat nem vállalt, annyira már nem terjedt a tudománya, valami kis pénzt mégis hozott a házhoz, és a műhely nyitva maradhatott, ami apámat nagyon megnyugtatta. Anyámra most még nagyobb teher hárult, mint azelőtt, de végezte a dolgát panasz nélkül. Dereka köré egy zöld gyapjúsálat csavart, azzal állt a tűzhely mellett, azzal surolt és vasalt. Ha epéje táján fájdalmakat érzett, összehúzta magát és két tenyerét a fájó pontra tapasztotta. De sohasem feküdt le napközben, sem este a megszokott idő előtt, és reggel mindig talpon volt, hogy munkába kezdjen. Túrte apám ideges kifakadásait, mert megértette, milyen nehezen viseli el a kényszerű tétlenséget, és védte a nővéremet, akit késő este kísértek haza az udvarlók, meg a két bátyámat is, akik az első napok ijedelme után folytatták a rendszeres kimaradásokat.

Azért apám többé nem volt a régi. Ez különösen akkor mutatkozott meg, amikor lábra állt és az orvos megengedett neki egy-két pipadohányt és kevéske bort is néhanapján. Erős, falakat rengető hangja lecsitult és a kioktatások meg rendreutasítások már nem hangzotak oly meggyőzően, mint régen. Mert nagy csodákat is csinált egykoron. A kravál sokszor akkora volt, hogy az egész ház beleremegett, hangja néha még a mennydörgést is túlharsogta. Én az ilyen viharos estéken reszkettem, mint a nyárfalevél, és nemegyszer az ágy alá bújtam félelmemben. Hanem a két fiú már nagyobb volt és Ambrus többször közénk merészelt állni, ami ugyan még nagyobb méregerjesztette apámat, de azért meggyorsította a lecsendesedést.

Tehát ez az idő elmúlt. Ami nem jelentette, hogy apám nem volt úr a házban. Anyámat néha bizalmaskodva szólítottam meg, apámat viszont hiába próbáltam faterkámozni, mert metsző tekintetével torkomra forrasztotta az incselkedő szót. Az ápolás hónapjaiban mégis közelebb kerültem hozzá, mint bármikor azelőtt, és a gyerekes félelem elpárolgott belőlem örökre és visszavonhatatlanul. Ez azonban nem állapotának következménye volt. Nem én éltem vissza átmeneti bénaságával, hanem a sok együttlét, az új életrend és kissé korai érlelődésem változtatta meg a kettőnk közötti viszonyt. Már messze mögöttem voltak azok az esték, amikor a hideg szobában álló ágyban meléibújva hallgattam a Kárpáti betyár- és vadászmeséket. A vándorlegénység éveinek kedvelt törtékeit is régen elhagytuk. Az elmúlt háború, a statárium és a forradalom történetei, a közelmúlt eseményei elevenedtek meg rövidre fogott meséi mögött. A tizennyolcas ablakbevéreésekről, a vagonfosztogatásokról, ártatlan emberek felakasztásáról beszélt és visszaidézte a „régii, szép békeidőket”. Ha keresetről, piaci árakról, munkáról, vagy az élet bármelyik más mindennapi kérdéséről esett szó, mindig a „békeidők” napjaival tett összehasonlítást, amikor egy koronáért ezt meg ezt lehetett venni.

Érdekes, hogy azokban az időkben is gumirádlis fiákeren jöttek érte, hogy elvigyék voksolni. Vagyis a választás napján megjelent nála egy úriember, aki megkérte a mester urat, hogy fájadjon vele és adja le a szavazatát a Magyar Pártra. Apám ezt meg is tette minden huzavona nélkül, mert egyébként fiákerbe sohasem ülhetett.

Mikor már botra támaszkodva járt tudott, kíséretemben bebalagott a városba, hogy a bőrszónál végre rendes anyagot, krupont, sevrót meg különféle apróságokat vásároljon. Nagy örömmel és a kismestereknek kijáró udvariassággal fogadták. Láttam, hogy ez boldoggá teszi. A hajlongó segéd még a nagy pinceraktárba is leereszkedett, hogy onnan hozza fel a kívánt minőségű anyagot. A sikerült bevásárlás azonban fáradttá tette, és hazafelé menet már nemcsak botjára, hanem az én vállamra is támaszkodott és még így is lassan húzta lábát. Amikor a zsidó templom vasveretes kerítéséhez értünk, már nem bírta erővel és leült a téglapárkányra megpihenni. Én kezemen a csomaggal mellé telepedtem. Ahogy ott ültünk szóltanul, hozánk lépett egy korosabb asszony és retiküljében kezdett kotorászni. Én összehúztam magam, mintha nem látnék semmit, apám meg álmél-

kodva nézte az asszony igyekezetét, majd erejét összeszedve fel-
egyenesedett és erőltetett gyorsasággal indult meg hazafelé. Meg-
széppenten igyekeztem utolérni.

Ambrust akkoriban hívták be katonai szolgálatra. A műhelyt meg-
int be kellett volna csukni, de apám hallani sem akart róla. Jobb
kezeit órákon át masszírozta, a villamos henger is a szokottnál többet
működött, aminek eredményeként a bevonulás előtti napon apám
elfoglalta helyét az alacsony pangli mellett.

Eleinte csak könnyebb munkákat, foltozást, sarkalást vállalt. De
később úgy belemelegedett, hogy az érzékeny faszegeket is képes
volt beleverni a vastag cipőtalpakba. Nagyon boldog volt és meg-
elégedett. Mi is örömmel láttuk, hogy ismét munkaképes, hogy meg-
keres annyit, amennyi saját eltartására szükséges, sőt, az első pénzt
a katonáskodó Ambrus részére saját keresetéből adta postára. Fellé-
legzett a család. Mert régebben elhangzott fenyegetéseit nem vettük
tréfának. Tudtuk, nem olyan fából faragták, hogy eltartassa magát
gyerekeivel. Így a kötél árnyéka elszlott otthonunk elég nyomasztó
légkörében.

De akkor jött a Béci esete. Akkoriban mindennapos eset volt.
Egyik napról a másikra munka nélkül maradt, mert az üzlet, ahol dol-
gozott, becsukott. Mint ahogy az általam igen jómódúaknak tartott
nagybácsiaim közül az Annus néni meg a Paulina férje is lehúzták
üzleteikre a rolót. Azt úgy mondták, hogy csődbe mentek, mert nem
sikerült az egyezkedés. Mindketten mások alkalmazottai lettek, és az
egykori híres zsúrok sokkal szerényebb keretek közé szorultak. De
Bécinek nem volt semmije, csak munkahelye, és azt is elvesztette.
Egy ideig tengett-lengett, aztán fogta magát és lement Belgrádba
munka után nézni. Nemsokára jött is a levél, hogy szobafestők mellett
napszámosként dolgozik. Egy tömegszálláson lakott, ahol olcsóbb
volt a lakbér és csokalijásnál étkezett, főleg bablevesen meg betyár-
kolbászon élt. De ez is csak a tél beálltáig tartott, aztán egy nap meg-
int hazajött, és a telet munka nélkül csellengette át. Anyám úgy gon-
doskodott róla, mint amikor dolgozott, apám se tett neki szemrehá-
nyást, csak a zsebpénzzel volt baj, mert arra kevés jutott.

Ferlingék lakója hozta azokban a napokban izgalomba a házat.
Úgy látszik, megelégette a nincstelenséget, a kegyelemkenyeret és a
szakadt ingeket. Talán kártyázni sem ült le vele már senki. Valahonnan
szerzett egy forgópisztolyt és magára sütötte a fegyvert. Lehetséges,
hogy az utolsó pillanatban meggondolta magát, vagy megijedt, de az
is lehet, hogy csak a világot ijesztgette vele, így a golyó nem tett külö-
nösebb kárt benne. Az öngyilkossági kísérlet a ház titka maradt.
Senki sem jelentette az esetet a rendőrségnek, örült mindenki, ha
elkerülhette, különösen hogy az előző év januárjában megjelentek az
utcákon a plakátok, melyek tudtul adták, hogy a király katonai kormá-
ny kezébe adta a hatalmat. Árpádon úgysem segíthetett senki,
mert eféle emberekkel tele volt a város. Meg még nyomorultabbakkal
is. Fiatal emberek és asszonyok járták a házakat alamizsnát kérve,
de ezek már nem imádkoztak, mint a régi koldusok, csak nyomorukra
hivatkoztak. Adott, akinek volt, de leginkább azok adtak akiknek nagyon

kevés volt. A nyomorékok meg az elaggottak a templom lépcsőjét árasztották el, a Láng utcában pedig jótékony úrinők népkonyhát létesítettek, ahol ingyenlevest meg egy darab kenyeret kaphattak a rászorultak. Hanem Béci nem túlságosan búsult, mert nem volt olyan természete. Mindennap összejött valahol a munkanélküliek társasága, az estéket pedig a külvárosban lakó lányismerősöknél töltötték. Bor is akadt, szájharmónikás meg hegedűs is volt közöttük, és így szórakoztak, mintha a világon minden a legnagyobb rendben volna. Legalább is úgy láttam én meg a szüleim addig az éjszakáig, amikor Béci nem jött haza.

Anyám éjfélkor villanyt gyújtott, aztán kettő körül már kiült a konyhába, hogy ne zavarja álmunkat, hajnalban nagyokat sóhajtva újra lefeküdt, de nem aludt, mert mire én fölkeltem, már apám ágyának szélén ülve sírdogált. „Biztosan megszúrták szegényt!” — nyöszörgött. „Ördögöt szúrták — felelte apám — nyilván valamelyik ringyónál hál.” De anyám vigasztalan volt, és ahogy megmozdult az élet, felöltözött és átment Béci Gülü nevű barátjának a szüleihez. Gülüt is ébren virrasztva várta az anyja. Akkor kettesben mentek a Lovas utca derekán lakó Csipakékhoz. Ott is hiába várták fiukat. Innen a Magyar utcára mentek a Vígékhez, akiknek mázoló volt a fiuk. Az már az ágyában horkolt, de fölébresztették.

Zavartan pislákol a kesergő anyákra, de azért kibökte:

— A Gülü, a Béci meg a Csipak velem volt egy privát murin. A csajomnál. Éjfél után megléptek. Ha el nem csípték őket, már odaát vannak Magyarországon.

Aztán hátat fordított a szipogó anyáknak és tovább aludt.

Szomorúan jött haza anyám. Félt, hogy Bécivel valami történhetett a határon. Mert a határon nem kukoricáztak a bajszos katonák. Sok halálos végű szökési kísérletről adtak hírt az újságok. Nem volt mindenki olyan ügyes, mint a Káposzta Matyi, aki akkor jött meg akkor ment, amikor kedve szottyant. Csakhogy Matyinak már közben benőtt a feje lágya, meg is nősült, és ült odahaza a fenekén, Béci meg most kezdett legénykedni. Két hónapig nem volt hírünk. Aztán egy délelőtti szilvát magoztunk anyámmal, meg apám is otthon matatott, mert közben mégis föladta a műhelyt, mivel a kis keresetből nem tudta fizetni a bérét. És Béciről beszéltünk. Vajon merre járhat, van-e kenyere, fekhelye? Milyen a sorsa, van-e munkája szegénynek? És akkor árnyék esett az előszoba üvegfalára. Fölnéztünk. Béci volt. Nevetett az istenadta, mint akinek rendben van a szénája. Anyám kiszaladt, megölelte, én rácsimpaszkodtam. Apám morgott a bajsza alatt, tette a haragost, de azért letette a szerszámot és magához ölelte fiát. Aztán az egyre csendesebbé váló Bécivel együtt mindannyian könnyezni és szipogni kezdtünk. Bátyám kis sámlit kerített elő, ráült és hozzálátott a szilvabontáshoz. Most láttuk csak, hogy a katonáskodó Ambrus egyetlen jó ruháját, a fekete kabátot és a csikos nadrágot viselte. A ruha siralmas állapotban lógott rajta. De ez nem volt csoda, mert Béci az éjszaka javát egy határ menti kukoricásban töltötte el. Oda vezették a magyar határőrök a pesti rendőrségtől átvett csavargókat. Mert a pesti parkok padjain éppen elegendő munkanélküli magyar állampolgár

töltötte az éjszakákat. A határőrök hajnalban megmutatták a hazafelé vezető ösvényt és sorsukra bízták őket. A rendőrség nem tudott meg semmit, a jómadarak büntetés nélkül úszták meg a kalandot. Csak a mesék maradtak meg utánuk, meg a tanulság, hogy odaát sem esik sült galamb a fákról. Egyébként Ambrus nemsokára leszerelt, Bécit meg tavaszra elvitték katonának. Még hozzá jó messzire, az albán határ közelébe. Az elkezdett legénykedés ilyenformán megszakadt, a csavargások és éjszakázások korszakát a katonai regula váltotta fel.

Az én sorsom pedig cérnaszálon lógott. Amikor a gimnázium negyedik osztályába kellett iratkoznom, az iskola irodája előtt sorban állva valamelyik diák kilopta zsebemből a beiratási díjat. Alig mertem apám színe elé kerülni, mert tudtam, hogy nem lesz hajlandó még egyszer kifizetni a negyven dinárt. Csak anyám hosszú rábeszélésére teremtette elő a tandíjat, így másnap mégiscsak beiratkoztam a negyedik osztályba. Nem mintha túlságosan vonzottak volna az értelmetlennek tűnő tantárgyak, az ordító tanárok és az örökösen sipító tanárnők. Csak a rajzórák érdekeltek, meg némileg a történelem. Minden egyebet ostobaságnak tartottam. Mert szüleimmel egyetértésben rajztanárnak készültem. Nem úgy, mint néhány évvel előbb, amikor a család jó iskolai előmenetelem és rossz anyagi körülményeink miatt papot akart belőlem nevelni.

De hol volt már az az idő, amikor az évzáró ünnepségen, mint az iskola legjobb szegény sorsú tanulóját, száz dináros postatakarékkönyvvel jutalmaztak meg! Csak annyi maradt a könyvecskén, amennyit a posta visszatartott. A többi nagyon kellett odahaza.

Nem látok semmit, csak hallom a zenét. A hegedűsöket, akik a vakköz felé nyíló ablakunk alatt meglepetésszerűen húzni kezdték a nótát, majd egy ismerős szép hang énekelni kezd. „Miska bácsi eladta a szamarát...” Éppen leszállt az őszi alkonyat, apám díványra dőlve pihente ki kevés munkájának fáradalmát. Nem hisz a fülének, de föltápáskodik, az ablakhoz megy és félrebillenti a függönyt.

— Ez megbolondult — mondja a konyhából fölfelé jövő anyámnak. — Az Aladár jött a cigányokkal. Az Erzsí is velük van.

Anyám szótlánul húzza be a fejét görnyedt vállai közé. Én ágaskodok a szoba közepéről, de nem látok semmit, csak a zenét és Aladár hangját hallom. Akkor apám kinyitja az ablakot és kiszól a nagybácsinak:

— Elég volt a bolondságból. Küldjed el ezeket, ti meg gyertek be.

A cincogás elhalt, és Aladár meg a fiatal felesége megjelent a köves előszobában. Mindketten alaposan felpakoltak, az ajtót is anyámnak kellett kinyitnia. Liszt, cukor, só, sajt, szardínia... A konyhasztal fele megtelt a zacskókba csomagolt élelmiszerekkel. Mintha ünnepet vagy rendkívüli eseményt köszöntene nekünk a fiatal pár. Pedig én már tudtam, nagyon jól tudtam, hogy egészen másként állnak a dolgok. De hát Aladár nem lett volna az, aki volt, ha nem így tett volna pontot életének egy valóban jelentős, de csöppet sem szívverítő eseményére. Mert aznap csukta be véglegesen a Cigány utca sarkán álló boltját.

Persze, még nem mondtam el, hogy miközben én iskolásfiú, az Illa irodista lány, Béci munkanélküli lett, Ambrus meg katonasorba került, legény nagybácsim sem ült ölbetett kézzel. Feleségül vette a Tisza mentéről jött Erzsikét, akinek pénze volt, meg szép is volt, és nagyon szerette fiatal férjét. Amikor először járt nálunk, mert Aladár szülők hiányában nekünk mutatta be jövődöbelijét, nem átalották simogatni egymást, sőt még csókolóztak is, amiért apám azonnal meg is róttá őket. De Aladár közismert könnyelműségére való tekintettel szüleim úgy vélték, hogy nagyon is jól választotta meg jövődö feleségét.

Erzsike pénzből üzletet nyitottak, mely annyiban különbözött a többiektől, hogy a vásárlók a polcokon sorakozó áruk megvásárlása mellett egy szemük láttára ölelkező és csókolódzó fiatal párban is gyönyörködhettek. A bevételből egyébként nemcsak a megélhetésre, de a régi pajtási körben felújított kártyacsatákra is tellett.

Már ameddig. Mert amikor a szerelemtől, elvakult szép Erzsi észhez kapott, már késő volt. Mikor aztán eljött a nap, hogy az üzlet polcain alig maradt eladni való, a kassza meg üresen lapult a kiszolgálópult alatt, a környék néhány amúgy is adós zenészével, meg a maradék portéka egy részével beállítottak a vakközbe, és ablakunk alatt rázendítettek...

Az emlékezés óráiban, amikor felsorakoznak előttem az egykori család rég nem élő alakjai, mindig hallani vélem a vakközből felhangzó muzsikát és a szomorúságot elhessegetető dalt. Aladár érzelgős tenorja ilyenkor egybefolyik apám mély baritonjával, aki kíséret nélkül, magam sem tudom, hogy a bánat vagy a jó hangulat perceiben-e, énekelte kedvenc dalát: „Nincs cserepes tanyám...” Ezt hagyta rám örökségül a meséken kívül, melyekkel gyerekeletemet olyannyira megszépítette. A panglival meg a szerszámjaival mit sem tudtam volna kezdeni. Mása nem volt, ezt tudtam már akkor is, amíg élt. Azt azonban nem tudhattam, hogy mikor hagyja majd itt azt a keveset.

Különben a másik házban rajzoló inas, a Bandi — édesanyjával együtt — apám utolsó Magyar-utcai műhelyéből átalakított lakásba költözött és már nemcsak ceruzával másolt, hanem ecsettel festett valódi képeket. Tizenharmadik születésnapomra egyik nagybátyámtól kapott könyvet, mely Jean Francois Millet életét mutatta be, neki ajándékoztam. Mert akármennyire is büszke voltam rajztudásomra, meg hiába készültem a rajztanári pályára, úgy éreztem, hogy a könyvre ő méltóbb nálam. Bizony, tanárok tanácsai nélkül is túltett rajtam. De ezt akkoriban egyes-egyedül én tudtam és csak én mondtam meg neki.

Én meg — két bátyám korábbi példáját követve — cserkészkedni kezdtem. Tetszett a búr kalap, mellyel ünnepnapokon kivonultunk, vonzottak a cserkészdalok, meg az érdekes játékok, melyekre a nálam idősebb őrvezető tanította csapatunkat. A legszebbek azonban a kirándulások voltak, melyeket a környék erdeibe meg a homokdombokra tettünk, ahol különböző ügyességeket, még főzést is tanultunk. Vonzott az a rend is, mely majdnem katonának avatott bennünket, meg az eskü, melyet lehajtott zászló előtt, komoly ünnepélyességgel tettünk le.

És a cserkészülethez tartozott a jótétemény is, mely az eskübe foglaltatott. Így már hivatásból segítettem fölemelni idősebb néniknek a garabolyokat, beteges bácsik kezéből kivettem a tele kanna vizet, és egyetlen alkalmat sem szalasztottam el, hogy a 'Kakas iskola' melletti keresek kutat meg ne hajtssam valamelyik idősebb személynek.

A palicsi táborozás, mely éjjeli őrsegekkel, rivális csapatokkal való csetepatéval járt, már igazi élménynek számított. Néhány napig a szülőktől távol sajtóságos életet éltem, melyről azt képzeltem, hogy a férfias hősiesség netovábbját jelenti. Az idősebbek, különösen a két Sűveges fiú, minden más ifjúsági szervezet semmibebevására, lebecsülésére tanítottak bennünket. A kis termetű Waldmann százféle vidám dalra, a Cvijan, aki őrvezető volt, a katonás mozdulatokra, meneteleésekre és köszöntésre oktatótt. Aki abban az időben nem volt cserkész, nem is tudhatta, mi a szép ifjúsági élet. Legalábbis így képzeltem én. Mert az iskolában a Szokolt népszerűsítették. És ha rendes tagja nem is lettem ennek a szervezetnek, ünnepekre betanított tornagyakorlatok alkalmával fekete peremű piros sapkát meg fekete rövid nadrágot kellett öltönnünk és ilyenkor sokoloknak is neveztek bennünket. De ez távolról sem volt olyan vonzó, mint a családban meghonosodott cserkészélet.

Az iskolában azért a Szokolok dalát is meg kellett tanulnom: „Malena je Fruškagora, ali dika rodu svom, Jošte vije trobojnica na kalpagu sokolskom!” A dal szelleme mégsem volt ellentétes a cserkészdalokéval, melyekben sokszor fordult elő a haza, az isten, meg a király fogalma. Erről jut eszembe, hogy a kocsmában tanult szökevénydaloktól kezdve annyifélet tanultam meg gyerekeletem során, hogy azok szövegéből egy egész korszak történelmét lehetne megfejteni. Mert rövidesen újabb meg újabb dalokat tanultam és nemsokára eljuttottam azokhoz, amelyek életem további útján kísérték.

De a negyedik gimnáziumban még nem volt fogalmam, hova lyukadok ki. Mert élelcélom és szüleim vágya a rajztanári diploma volt. Csakhogy annak eléréséhez a szülői remény és az én rajzkészségem távolról sem volt elegendő. Meg kellett tanulni a franciát, a németet meg a matematikát, de közben még a szerb nyelvet sem sajátítottam el tökéletesen.

Hanem a matematika... Az emigráns Oszipov semmi rosszindulatot nem mutatott irántam, de nem tudott rajtam segíteni. A franciát is emigráns orosz nő, Varvara tanította. Ezt a nyelvet nagyon kedveltem, haladtam is vele, akármilyen suta módszerrel adta is elő a tanárnőm. De volt egy kisegítő könyv, a Taur de la France, amelyet év közben kellett volna megvenni, és amely hatvan dinárba került. Ekkora követeléssel nem mertem előállni odahaza. Jó néhány iskolatársammal együtt nélküle jártam végig a negyedik osztályt. És a kisérlettségem éppen abból kérdeztek. Elvágódtam. Hiába csordult ki a könnyem a gimnázium folyosóján, az eredményen Oszipov, az osztályfőnököm vigasztaló szavai sem segítettek. Igaz, még: hatéves sem voltam, amikor iskolapadba kerültem, és a kisérlettségi napján még négy hónap hiányzott a tizennégy évből. Tudtam, mégis mindennek vége van.

És azt is tudtam, hogy nemcsak a könyvhiány és a tanárok ügyetlensége vezetett el a bukásig. Volt annak még sok más oka is, amit be kellett vallanom önmagamnak. És ha csak rajz iránti megszállottságom vonta volna el figyelmemet a tanulástól, akkor még tiszta lett volna a lelkiismeretem. De ott voltak a füzetes indián regények, Old Waverly és leánya, Wild West Mary, meg Buffalo Bill és a többiek... Az elrongyosodott füzetet a tankönyvembe helyeztem, így szüleim egyszer sem fedezték fel a csalást.

És ez sem a legrosszabb, amit tettem. Mert a Maller fiú jómódja, talán gazdagsága is közbeszólt. Ő nem felejtette el a Tuba utcai emlékeket, valami okból vonzódott hozzám, és időnként nem hozzá hasonló gazdag fiúkkal, hanem velem barátkozott. Így kerültem ki szülőjünkbe éppen akkor, amikor legjobban kellett volna magolnom. Tulajdonképpen azon az ürügyön is hivatott meg szüleivel, hogy majd együtt készítjük el a kísérettségit, mert nekem mint tanulónak még mindig jó hírem volt.

De a birtokon épített fürdőmedence volt. Ilyet sem láttam még életemben. Úszkáltam is benne naphosszat.

Mallerék konyháján szokatlan, de jó ételek készültek. A nagy fürdés után ettünk, mint a sászákok.

Ismeretlen világ vett körül. Szakmányos kunyhók és úri kastélyok, erek és tavacsák. Mindezt meg kellett nézni, mindent látni kellett, mert ez volt számomra a beteljesült mesevilág.

Mire föleszméltünk, késő volt. Mármint nekem. Mert a Maller fiú privát órákat kapott egész éven át, tankönyvben sem szenvedett hiányt, hát átcsúsztatták...

Én meg órák hosszat csellengtem az utcákon, nem mertem apám színe elé kerülni. Mert tudtam, ami rám vár, azt megkeserülöm. És amikor végre megálltam előtte és minden bátorságomat összeszedve megmondtam a lesújtó hírt a várt vihar elmaradt.

— Hogy egy évet ténferegjél tétlenül? — tette föl a kérdést. — Hát te azt gondolod, hogy milliomosok vagyunk? Majd nem lesz belőled rajztanár, inasnak mész és punktum.

Nem is úgy mondta, hogy apellálhattam volna. Egyet fordult velem a világ, éreztem, hogy valami összeomlott körülöttem. De aztán nagyon gyorsan megkönnyebbülést éreztem. Nem lesz többé francia meg matematika. A rajzot meg senki nem veheti el tőlem.

És a család sem tett különösebb szemrehányást. Anyám pedig megvédett testvéreim megjegyzéseitől, akik kárörvendve mondogatták, hogy lám, belőlem se lesz úriember, miért is lennék kivétel.

Vártam az őszt, a szerződés idejét. És közben elmúltak a régi szorongó álmok. Helyettük újabbak, kellemesebbek jöttek. Az úszó holtestekről már régen megfeledkeztem, a fekete, ragadozó repülő lekerültek álmaim egéről, a sötét és szűk lyukakban való izzasztó szorongások is megritkultak. Most már én repültem. Szárny helyett két kezemmel eveztem a levegőben az emberek feje fölött. És egyre magasabban, egyre magabiztosabban. Olyannyira, hogy reggelenként meg voltam győződve: repülni tudok. A természet különös képességgel ru-

házott fel. Csak ugrottam egyet és máris lebegtem. Igaz, rossz emberek néha szuronnal bökdöstek felém, a villogó fém hegyét már hátam közelében éreztem, de akkor hirtelen lendületet vettem és újra elérhetetlen magasságba jutottam. Nevettem a gonosz fegyvereseken meg a többieken, akik sohasem fognak repülni. És egyre inkább azt álmódtam, hogy mindez valóság és nem álom. Csodáltam önmagam, és csodálatos volt a repülés mindent felülmúló érzése is.

(Folytatjuk)

